

Barbara Szornel-Dąbrowska

*Towarzystwo Miłośników Książki
w Krakowie w latach 1922–1939*

W artykule programowym pt. *O bibliofilii* opublikowanym w „Silva Rerum” w 1925 roku – Stanisław Piotr Koczorowski określił bibliofilstwo jako „wytwór ducha ludzkiego, który jest jednocześnie nauką, sztuką, działalnością społeczną i namiętnością indywidualną”. Ten sposób pojmowania bibliofilstwa stał się myślą przewodnią w określeniu roli i zadań powołanego do życia w 1922 roku Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie, drugiej w kolejności po Towarzystwie Bibliofilów Polskich w Warszawie organizacji bibliofilskiej w kraju, która zgromadziła w swym gronie wybitnych przedstawicieli ówczesnego życia umysłowego. Wśród członków założycieli znaleźli się między innymi: Aleksander Birkenmajer, Józef Grycz, Kazimierz Piekarski, Aleksander Krawczyński, Aleksander Słapa, Robert Jahoda oraz Kazimierz Witkiewicz, który prezesował Towarzystwu do końca jego istnienia.

Powstaniu Towarzystwa Miłośników Książki sprzyjała atmosfera swobody działania panująca po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Równocześnie problemem chwili stała się troska o kształt artystyczny i poziom merytoryczny współczesnych wydawnictw, które po czasach niewoli i zaniedbania odziedziczyły najgorsze wzorce, co w sytuacji narastającego zapotrzebowania na książkę i wzrostu jej produkcji mogło doprowadzić do upadku sztuki drukarskiej.

W obliczu spodziewanego kryzysu książki odżyły hasła głoszone przez polskich bibliofilów – przeciwnych traktowaniu książki jako towaru, służącego jedynie do osiągnięcia zamierzonych zysków.

Zadaniem bibliofilów stało się propagowanie w społeczeństwie zamiłowania do pięknej książki poprzez edukację i kształtowanie artystycznej wrażliwości.

Służyły temu celowi różne formy oddziaływania, jak: organizowanie odczytów, wystaw, aukcji bibliofilskich, zjazdów bibliofilskich, wydawanie publikacji w duchu lelewelowskiej zasady „harmonii treści z formą”.

Na przestrzeni lat 1922–1939 Towarzystwo Miłośników Książki zorganizowało wiele odczytów, których tematyka skupiona była w czterech zasadniczych grupach zagadnień, takich jak: historia książki i drukarstwa, grafika i technika książki, literatura i historia kultury oraz bibliotekoznawstwo. Problemy zawarte w prezentowanych referatach były konsekwencją programu naukowego i zainteresowań badawczych krakowskich bibliofilów.

Na zewnątrz działalność naukową Towarzystwa reprezentowały liczne publikacje, zarówno w postaci wydawnictw zwartych, jak i artykułów w czasopismach bibliofilskich. Nakładem Towarzystwa ukazało się 218 pozycji bibliograficznych wśród których znalazły się wydawnictwa o charakterze rozpraw naukowych, druki bibliofilskie, katalogi antykwariatu „Bibliofil Polski”, odbitki artykułów z czasopism, literatura sowizdrzalska, dyplomy Kapituły Orderu Białego Kruka, sprawozdania z działalności Towarzystwa oraz 236 druków okolicznościowych, takich jak: zawiadomienia i zaproszenia na odczyty, wystawy, zebrania, wycieczki, katalogi wystaw, nekrologi.

Znakomitym osiągnięciem edytorskim Towarzystwa było dzieło Kazimierza Hałacińskiego i Kazimierza Piekarskiego pod tytułem *Sygnety polskich drukarzy, księgarzy i nakładców* wydane w latach 1926–1929. Wydawnictwa Towarzystwa Miłośników Książki reprezentowały wysoki poziom edytorski dzięki współpracy bibliofilów z najlepszymi oficynami działającymi wówczas w Krakowie: Drukarnią W. L. Anczyca, Drukarnią Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Drukarnią Muzeum Przemysłowego. Druki akcydensowe Towarzystwa swój artystyczny kształt zawdzięczały współpracy bibliofilów z Drukarnią Muzeum Przemysłowego.

Poziom merytoryczny publikacji Towarzystwa ukształtowali znani badacze książki, wśród których znaleźli się – historycy literatury: Adam Bar, Wacław Borowy, Józef Kallenbach, Stanisław Pigoń – historycy książki: Aleksander Birkenmajer, Kazimierz Piekarski, Jan Muszkowski, Kazimierz Witkiewicz – historycy kultury: Henryk Barycz i Kazimierz Dobrowolski oraz wielu innych, których osiągnięcia miały ogromny wpływ na przyszły rozwój nauki o książce.

Niemal wszyscy autorzy opracowań naukowych, wydanych pod patronatem Towarzystwa, zawodowo związani byli z Uniwersytetem Jagiellońskim, Biblioteką Jagiellońską lub Polską Akademią Umiejętności. W miarę rozwoju działalności naukowej Towarzystwa do współpracy przystępowali badacze książki z innych ośrodków naukowych w Polsce i za granicą: Przeclaw Smolik z Łodzi, Ludwik Bernacki ze Lwowa, Edward Chwalewik z Warszawy, Samuel Tyszkiewicz z Florencji, Paweł Ettinger z Moskwy. Naukowe osiągnięcia bibliofilów wspierali swymi pracami artyści graficy książkowi tej miary co: Jan Bukowski, Stanisław Jakubowski, Franciszek Seifert, Kazimierz Witkiewicz, – drukarze:

Wacław Anczyc, Stefan Baranowski, – artyści intrologatorzy: Robert Jahoda, Aleksander Semkowicz, – konserwatorzy książki zabytkowej: Bonawentura Lenart, Zygmunt Kinastowski, – historycy sztuki: Zbigniew Bocheński, Jerzy Dobrzycki, Maria Fredro-Boniecka, Stefan Komornicki, – bibliotekarze największych ówczesnych bibliotek: Józef Grycz, Stefan Demby, Edward Kuntze, a także wielu innych, wśród których znaleźli się: pisarze, prawnicy, lekarze, duchowni.

Wkład bibliofilów w rozwój badań nad historią książki i bibliotek, bibliografii, oprawy książkowej, exlibrisów i inkunabułów sprawił, iż Towarzystwo Miłośników Książki stało się nieoficjalną akademią nauki o książce. Miejscem gdzie bibliofile relacjonowali swoje najnowsze osiągnięcia naukowe, były łamy dwóch czasopism bibliofilskich – „Exlibrisu” i „Silva Rerum” w których zamieszczono ponad 200 rozpraw naukowych.

Zawartość obu periodyków stała na bardzo wysokim poziomie merytorycznym i edytorskim. „Silva Rerum” pełniło również funkcję informatora o bieżących wydarzeniach w życiu bibliofilskim i bibliotekarskim dla wszystkich pracowników książki w kraju.

W 1925 roku Towarzystwo zorganizowało Pierwszy Zjazd Bibliofilów Polskich, który zgromadził uczestników z całego kraju oraz przedstawicieli polonijnego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu. Najważniejszym zadaniem Zjazdu była konsolidacja wszystkich towarzystw działających w Polsce w jednolity ruch bibliofilski. W tym celu Zjazd powołał do życia Radę Bibliofilską, która miała koordynować działalność istniejących organizacji bibliofilskich. Zjazd przyczynił się również do uzyskania wsparcia finansowego od Rządu dla ukończenia druku *Bibliografii Polskiej* Karola Estreichera i dla rozpoczęcia budowy nowego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej. Liczne referaty i okolicznościowe wydawnictwa bibliofilskie przygotowane na Zjazd nadały wysoką rangę wydarzeniu, co zachęciło pozostałe ośrodki bibliofilskie do organizowania podobnych zjazdów w latach następnych, które z czasem stały się normą życia bibliofilskiego w Polsce.

Wielkie wydarzenia w życiu krakowskich bibliofilów przeplatały okolicznościowe wystawy. W latach 1925–1939 bibliofile zorganizowali 22 wystawy, których tematem była książka, nowe techniki drukarskie oraz ludzie zasłużeni dla rozwoju nauki o książce.

W 1925 roku z potrzeby natury finansowej bibliofile otworzyli własny antykwariat pod nazwą „Bibliofil Polski” – mieszczący się przy ulicy Św. Jana 14, który ze zmiennym powodzeniem działał i publikował swoje katalogi do 1939 roku. Antykwariat odegrał ważną rolę po wojnie, służąc bibliotekarzom fachową opinią przy wycenie i zakupie książek.

Największe społeczne emocje budził Zakon Orderu Białego Kruka, który został powołany do życia w łonie Towarzystwa w 1930 roku. Mimo iż posiadał znamiona tajnego związku, wiadomość o jego istnieniu rozeszła się wśród ludzi książki, a Zakon stał się symbolem, z którym kojarzono Towarzystwo i ludzi z nim związanych. Powołanie wspomnianego związku oraz dwóch kół zainteresowań, którymi były: Koło Miłośników Exlibrisu (1924) i „Koło Miłośników Opraw” (1926) sprawiło, iż systematycznie wzrastała popularność Towarzystwa, które zataczało coraz szersze kręgi wśród ludzi zainteresowanych książką w różnych jej aspektach.

Na przestrzeni 40 lat istnienia Towarzystwa zarejestrowano 462 członków. Część z nich aktywnie uczestniczyła w jego pracach, część zadowolona się samą przynależnością do ekskluzywnego związku, za jaki Towarzystwo zawsze uchodziło. Według znawców problematyki istnienie i działalność krakowskiego Towarzystwa przypadła na czas niezmiernie bujnego, żywiołowego rozwoju badań bibliologicznych u nas, jakby jedno pokolenie chciało nadrobić zaniedbania poprzednich i za jednym zamachem zrównać się z poziomem nauki u sąsiadów „zachodnich i wschodnich”. W dużym stopniu cel ten został osiągnięty przez krakowskich bibliofilów, którzy swoją działalnością naukowo-badawczą zamieszczoną w licznych publikacjach, pchnęli naprzód naukę o książce w jej zasadniczych nurtach, jak: wytwarzanie książki (rękopisoznawstwo, drukarstwo, papiernictwo, introligatorstwo), jej rozpowszechnianie (bibliografia, bibliotekoznawstwo, księgarstwo) oraz jej użytkowanie (czytelnictwo, bibliofilstwo). Nowością stanowiły badania nad historią prasy, exlibrisu, upowszechnianiem nowoczesnych technik drukarskich, jak np. heliografura, rotografura, światłodruk, offset oraz biblioterapia.

TMK pozostawiło po sobie również legendę nietypowego związku uczonych i przyjaciół – splecionego wokół idei miłości do książki, którego hasła i osiągnięcia przerosły swoją epokę i są wciąż aktualne. Wszystko to mogło się zdarzyć dzięki swoistemu *genius loci*, panującemu w Krakowie, a przede wszystkim dzięki nagromadzeniu w jednej organizacji szczególnego potencjału umysłowego, sygnowanego najlepszymi nazwiskami ludzi nauki i sztuki w Polsce. Uczeni i artyści służyli Towarzystwu swoją wiedzą i doświadczeniem, promując je do rangi najznakomitszych instytucji naukowych kraju.

Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie za sprawą prowadzonej działalności naukowo-badawczej, wydawniczej i popularyzatorskiej stało się zjawiskiem wyjątkowym na polskiej scenie bibliofilskiej i pełniło przewodnią rolę w polskim ruchu bibliofilskim.